

ผู้หญิงญี่ปุ่น : เพศและอำนาจ

ชนิดา ตั้งถาวรสิริกุล^{*}

ผู้หญิงเป็นความแตกต่างทางธรรมชาติของผู้ชาย ของชีวิตที่สองด้านพึ่งพากัน มนุษย์ถูกปัญหาของตนในเรื่องเพศเป็นเวลายาวนานแล้ว เพราะสิ่งนี้เป็นความสำคัญของมนุษยชาติ แต่ในอนาคตกาล การเผชิญระหว่างเพศทั้งสองอาจยุติลงด้วยเทคโนโลยี เพราะทั้งสองฝ่ายต่างสามารถทำและไม่ทำหน้าที่ของผู้กำเนิดก็ได้ แต่อย่างไรก็ตาม สิ่งที่น่าสนใจ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างชายและหญิงท่ามกลางประวัติศาสตร์อันยาวนาน และประวัติศาสตร์ที่จะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคตนั้นเป็นเช่นไร บนพื้นที่สังคมแต่ละสังคม ความแตกต่างทางเพศนี้ได้สร้างรูปแบบความสำคัญและสัมพันธ์ระหว่างชายและหญิงในรูปแบบเฉพาะของแต่ละสังคม เช่นเดียวกันสังคมญี่ปุ่น ความแตกต่างนี้ก็กำหนดรูปแบบทางสังคมของตนขึ้น เป็นเสมือนข้อตกลงที่ต่างวางความสัมพันธ์ทางสังคมของกันและกันอยู่บนกรอบพื้นที่สังคม ในบทความนี้ผู้เขียนได้พยายามเสนอความเข้าใจของตนที่ก่อรูปขึ้น จากการมองผู้หญิง ความสัมพันธ์และอำนาจในสังคมญี่ปุ่นผ่านมายาคติและประวัติศาสตร์ ในแง่ที่ความแตกต่างทางเพศนี้ได้มีการปะทะ สัมผัสกันอย่างไร ในพื้นที่และแง่มุมเฉพาะ

ความเป็นหญิงความเป็นชาย

สาระหลักของกำเนิดในยุคมายาคติญี่ปุ่น คือ การเกิดพื้นที่และมนุษย์ (เทพ) บนรากฐานความแตกต่างแบบคู่ตรงข้าม สิ่งที่เกิดจากวิกฤตการณ์ที่ทำการจัดประเภทพื้นที่และมนุษย์ออกเป็นสองสิ่งที่ตรงข้ามกันที่มีบทบาทหน้าที่ในการสร้างหรือกำเนิดเป็นสำคัญ ดังนั้น เราอาจกล่าวได้ว่า วิกฤตสร้างพื้นที่ พื้นที่สร้างชีวิตบนความเป็นคู่ จำเป็นต้องมีระเบียบแบบแผนความสัมพันธ์บนความแตกต่างของพื้นที่เพศและชนชั้น เพื่อสิทธิและอำนาจในการครอบครอง จากบันทึกโบราณของญี่ปุ่นที่รวบรวมขึ้นราวคริสต์ศตวรรษที่ 5 คือ หนังสือ “นิฮอนจิ” เป็นบันทึกเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น ซึ่งแปลโดย W.G. Aston ได้กล่าวถึงกำเนิดของโลกและเทพไว้ว่า ในอดีตสวรรค์และแผ่นดินยังไม่แยกจากกัน วิกฤตทำให้เกิดการแยกสวรรค์ออกจากพื้นดิน เทพเจ้าได้เกิดขึ้นระหว่างสวรรค์และพื้นดิน เทพเหล่านี้ได้สืบต่อมาจนในชั่วรุ่นที่ 7 คือ เทพอิซานางิ (เทพชาย) และเทพอิซานามิ (เทพหญิง) ได้รับคำสั่งให้มาสร้างโลกเพื่อเป็นที่อาศัยของสิ่งมีชีวิต (หน้า 13)

ความเป็นจริงที่สร้างขึ้นในมายาคติ คือ หว่างกลางของพื้นที่ว่างของสวรรค์และแผ่นดินได้กำเนิดเทพขึ้นเป็นการเกิดที่วางอยู่บนฐานของความแตกต่างของประเภทพื้นที่ที่แบ่งออกเป็น 2 ประเภท

^{*} นักเขียนอิสระ

คือ สวรรค์และแผ่นดินที่เกิดคู่กัน โดยเทพที่เกิดขึ้นนั้นก็เกิดมาพร้อมกับความแตกต่างทางเพศและพื้นที่ที่แบ่งออกเป็นชายและหญิงหรือสวรรค์และแผ่นดินคู่กัน เราจะเห็นได้จากจุดเริ่มต้นของยุคมายาคติ คือ การเกิดพื้นที่ทำให้เกิดเทพขึ้นระหว่างสวรรค์และแผ่นดิน เช่นกันกับการเกิดประเทศญี่ปุ่นและจักรวาลจากการรวมความแตกต่างทางเพศระหว่างเทพอิซานางิและเทพอิซานามิด้วยการแต่งงาน ฉะนั้นความแตกต่างของสิ่งหนึ่งจำเป็นต้องก่อก่อปรร่วมกันเพื่อการกำเนิด ซึ่งในยุคนี้อะไรที่บ่งชี้ชัดเจน คือ การสร้างความเป็นคู่ของเพศและความสัมพันธ์ระหว่างเพศมีมาแต่ยุคมายาคติ ความแตกต่างทางเพศมีความสำคัญในการจัดสรรพื้นที่และการครอบครอง แต่ทว่าสิ่งสำคัญของความเป็นคู่ คือ ความสัมพันธ์บนรากฐานความแตกต่างทางเพศและพื้นที่ในมายาคติญี่ปุ่น โดยเฉพาะการจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างเพศและพื้นที่บนความแตกต่าง และบทบาทหน้าที่ในการกำเนิดและสิทธิครอบครองพื้นที่และอำนาจ อาจจะแบ่งออกได้เป็น 2 ระยะ คือ

ระยะแรก คือ ระยะแห่งการเป็นหนึ่งเดียวกันในความแตกต่างทางเพศ เพราะการรวมความเป็นหญิงและความเป็นชายเป็นหนึ่ง โดยมีหลักการจัดระเบียบพื้นที่ร่วมกัน กล่าวคือ ความแตกต่างทางเพศหรือคู่ตรงข้ามจำเป็นต้องร่วมมือกันเพื่อการกำเนิดพื้นที่และชีวิต การจัดระเบียบและการถือครองสิ่งต่าง ๆ ร่วมกันด้วยการจัดแบ่งสิ่งต่าง ๆ ออกเป็น 2 ด้านตรงข้าม เราจึงพบว่าการแต่งงานในยุคมายาคติญี่ปุ่น คือ รากฐานของการกำเนิดและการจัดระเบียบสิทธิครอบครองพื้นที่และอำนาจ ด้วยการแบ่งออกเป็น 2 ส่วนที่ตรงข้ามกัน โดยมีเพศกำกับถือครองอยู่คนละด้านบนหลักการของพื้นที่ ดังนั้นบทบาทหน้าที่สำคัญทางเพศคือการกำเนิด หรือหน้าที่แห่งการสร้างที่ทำให้ชายและหญิงมีอำนาจร่วมกัน และเท่าเทียมกันในสิทธิการสืบสายโลหิต จากบันทึกนิฮอนจิได้กล่าวถึง การส่งเทพอิซานางิ (เทพชาย) และเทพอิซานามิ (เทพหญิง) ซึ่งเป็นเทพรุ่นที่ 7 จากสวรรค์มาสร้างประเทศญี่ปุ่น เทพทั้งสองได้สร้างเสาหลักที่เป็นศูนย์กลางแผ่นดินโดยให้เทพอิซานางิเดินลงไปทางซ้ายของเสา ส่วนเทพอิซานามิเดินลงไปทางขวาจนมาพบกัน เทพอิซานามิได้กล่าวคำพูดขึ้นก่อน ทำให้เทพอิซานางิไม่พอใจจึงตั้งต้นกันใหม่ (บางฉบับว่าการให้ผู้หญิงกล่าวคำพูดขึ้นก่อนเป็นสิ่งโชคร้าย) ในครั้งนี้ได้ให้เทพอิซานางิกล่าวคำพูดขึ้นก่อน หลังจากนั้นเทพทั้งคู่ก็ได้ให้กำเนิดหมู่เกาะต่าง ๆ ของประเทศญี่ปุ่น และเทพต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะเทพที่สำคัญ 3 องค์ คือ เทพอมามาตราสุ (เทพแห่งพระอาทิตย์) เทพซูกิโยมิ (เทพแห่งพระจันทร์) และเทพชูซาโนะ (เทพแห่งลม) ที่ได้กลายมาเป็นผู้ปกครองจักรวาล (หน้า 13-17)

ในยุคนี้อะไรที่รวมสิ่งตรงกันข้ามเข้าด้วยกัน คือ หน้าที่แห่งการสร้าง ซึ่งถือเป็นหน้าที่ที่สำคัญ เพราะเป็นการสร้างจักรวาลธรรมชาติและชีวิต ทำให้ความแตกต่างทางเพศสามารถรวมเป็นหนึ่งได้ด้วยบทบาทหน้าที่ของการกำเนิดที่ได้ให้สิทธิทางเพศได้ค่อนข้างเท่าเทียมกันในการครอบครองพื้นที่และการสืบสายโลหิต แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้หญิงอาจจะมีอำนาจเหนือกว่าผู้ชายมาก่อน ดังจะเห็น

การชวงชิงอำนาจระหว่างชายและหญิงที่มีฐานะเป็นภรรยาและสามีหรือพี่น้อง จากการที่เทพอิชานามิ และเทพอิชานางิชวงชิงในการเป็นผู้เริ่มต้นพูดก่อน และเทพอามาเตราสุ (เทพแห่งพระอาทิตย์) เป็นผู้หญิงที่ปกครองสวรรค์ ในญี่ปุ่นปัจจุบันยังคงเห็นร่องรอยของการมาก่อนหลังของชายและหญิงที่สัมพันธ์กับการกำเนิด คือ ประเพณีการนำเด็กแรกเกิดไปเยี่ยมวัดครั้งแรก โดยยาจะเป็นผู้นำเด็กชายไปเยี่ยมวัดในวันที่ 31 หลังจากคลอด ส่วนเด็กหญิงจะนำไปเยี่ยมวัดช้ากว่าเด็กชาย 1 วัน คือในวันที่ 32

ในระยะที่ 2 ระยะแห่งการแตกแยกทางเพศอย่างเด็ดขาด เป็นยุคแห่งการชวงชิงอำนาจระหว่างชายและหญิง ทำให้ผู้หญิงได้สูญเสียอำนาจหลักให้แก่ผู้ชาย ในยุคแรกชายและหญิงทั้งคู่ทำหน้าที่ร่วมกันในการให้กำเนิด แต่ในยุคหลังผู้หญิงได้สูญเสียบทบาทหน้าที่ของการให้กำเนิดให้แก่ผู้ชาย เราพบว่า ยุคแรกเป็นกำเนิดแบบธรรมชาติ แต่ในยุคหลังเป็นกำเนิดแบบสังคม ในยุคนี้อวัยวะและกฎระเบียบใหม่ทางสังคม เป็นเงื่อนไขหลักในการลดทอนอำนาจของผู้หญิงลง เห็นได้จากการทำลายความสำคัญของร่างกายของผู้หญิง แต่กลับเพิ่มสำคัญของร่างกายของผู้ชายขึ้นด้วยบทบาทหน้าที่ในการให้กำเนิดเพียงเพศเดียว คือ หลังจากที่เทพอิชานามิได้เสียชีวิตจากการให้กำเนิดเทพแห่งไฟ เทพอิชานางิไม่อาจทนการสูญเสียเทพอิชานามิ จึงติดตามเทพอิชานามิไปยังโลกแห่งความมืด แต่ทั้งสองได้เกิดความขัดแย้งกัน เนื่องจากเทพอิชานางิได้มีคำสั่งสัญญาโดยหันไปมองร่างกายของเทพอิชานามิที่กำลังเสื่อมสลายลง ทำให้นางอับอายและไม่พอใจ ส่วนเทพอิชานางิก็ตกใจกลัวร่างกายของเทพอิชานามิและหนีกลับสู่โลกแห่งชีวิต หลังจากที่เทพอิชานางิได้ชำระล้างร่างกายให้บริสุทธิ์ ขณะที่ชำระร่างกายอยู่นั้นได้กำเนิดเทพต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะเทพสำคัญ 3 องค์ คือ เทพอามาเตราสุ (เทพแห่งพระอาทิตย์) เทพซูกิโยมิ (เทพแห่งดวงจันทร์) และเทพชูซาโนะ (เทพแห่งลม) ที่ได้กลายมาเป็นผู้ปกครองธรรมชาติ

ร่างกายและพื้นที่ของผู้หญิงได้ถูกกระทำให้อยู่ในเขตแดนเชิงลบ แต่ของผู้ชายอยู่ในเขตแดนเชิงบวก เราจึงพบว่า กฎเกณฑ์ใหม่ทางสังคมได้แบ่งแยกเพศตรงข้ามออกจากกันอย่างเด็ดขาด ด้วยการจัดระเบียบพื้นที่ใหม่ได้ทำให้ผู้หญิงอยู่พื้นที่ของความสกปรก ความตาย การทำลาย แต่ผู้ชายอยู่ในพื้นที่ความบริสุทธิ์ การเกิด การสร้าง ดังนั้น โลกใหม่ในยุคหลัง ลักษณะคู่ตรงข้ามไม่อาจรวมเป็นหนึ่งได้ดังในยุคแรกเป็นได้เพียงแต่การจำเป็นต้องแยกกันอย่างเด็ดขาด เมื่อเทพอิชานางิได้หนีจากโลกแห่งความตายก็ได้ตัดขาดโลกแห่งความตายออกจากโลกแห่งชีวิต ทำให้ไม่สามารถติดต่อกันได้อีก เพื่อหนีจากเทพอิชานามิและบริวารที่ติดตามมาทำร้าย ความขัดแย้งนี้ทำให้เทพอิชานามิได้ประกาศทำลายชีวิตมนุษย์ลงวันละพันคน แต่เทพอิชานางิประกาศที่จะสร้างชีวิตวันละ 1,500 คนขึ้นมาทดแทน หลังจากเหตุการณ์นี้ เทพอิชานางิก็ได้ให้กำเนิดเทพต่าง ๆ มากมายรวมทั้งเทพสำคัญดังที่ได้กล่าวแล้ว ความขัดแย้งระหว่างเพศนี้ได้บ่งชี้ถึงการชวงชิงบทบาทหน้าที่การกำเนิดจากผู้หญิง ด้วยการทำให้ร่าง

กายและบทบาทหน้าที่ของผู้หญิงเปลี่ยนแปลงไป ดังนั้น พื้นที่ใหม่ทางสังคมของผู้ชายจึงได้สิทธิอันชอบธรรมทางอำนาจจากการเป็นศูนย์กลางการกำเนิดเทพและมนุษย์ สิ่งนี้อาจเป็นที่มาของความขัดแย้งระหว่างหญิงชาย อันเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของสังคมญี่ปุ่น

การเปลี่ยนแปลงความหมายที่เกิดขึ้นระหว่างเพศ ทำให้รูปแบบความสัมพันธ์ของชายและหญิงในยุคมายาคติเปลี่ยนไป แสดงให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวของอำนาจและสิทธิครอบครองด้วยการสร้างเงื่อนไขทางสังคมและพื้นที่ใหม่ขึ้น เพื่อสิทธิในการครอบครองอำนาจทางสังคม ดังนั้นเหตุผลที่เกิดขึ้นมารองรับความชอบธรรมในอำนาจของเพศชายในสังคมญี่ปุ่น ทำให้ผู้ชายเป็นบุคคลสำคัญหลักในครอบครัว นอกจากนี้ การแต่งงานในยุคหลังเทพอิซานางิ และเทพอิซานากิเป็นการแต่งงานระหว่างเทพชายและมนุษย์ผู้หญิง เช่น เทพนินิจิ-มิโกโตะ หลานชายของเทพอมาเตราสุได้แต่งงานกับลูกสาวของเทพแห่งพื้นดิน เทพอะเมะวาคะฮิโตะมาเป็นเทพที่ส่งมาจากเทพอมาเตราสุ เพื่อสืบข่าวบนโลกก็ได้แต่งงานกับลูกสาวเจ้าเมือง สิ่งนี้เป็นหลักฐานที่บ่งชี้ถึงการสร้างภาพความคิดที่แตกต่างกันระหว่างหญิงและชาย และรูปแบบการแต่งงานที่เปลี่ยนแปลงไปในยุคมายาคติ

เทพอมาเตราสุ : ผู้หญิง ความสัมพันธ์ และอำนาจ

เทพอมาเตราสุหรือเทพแห่งพระอาทิตย์เป็นสัญลักษณ์สำคัญยิ่งของคนญี่ปุ่น ด้วยเหตุที่ร่ำรวยจิตสำนึกของคนญี่ปุ่นจากหลายมิติ คือ มิติทางความคิดแห่งการเป็นตัวแทนของโลกรวมชาติ และโลกมนุษย์ในมายาคติเป็นอัตลักษณ์ของชนชาติญี่ปุ่น และสัญลักษณ์ทางการเมืองสูงสุดอันเป็นรูปแบบเฉพาะของญี่ปุ่นดังปรากฏเป็นวงกลมสีแดงบนพื้นขาวของธงชาติญี่ปุ่นเป็นคำขวัญว่า “ลูกพระอาทิตย์” กระทั่งเป็นบรรพบุรุษของพระจักรพรรดิผู้เป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองสูงสุดของญี่ปุ่น จากลักษณะที่เด่นชัดทางสังคมและการเมืองของเทพแห่งพระอาทิตย์นี้เอง ได้ทำให้ผู้เขียนสนใจถึงการพยายามทำความเข้าใจโลกแห่งความเป็นจริงผ่านโลกแห่งจินตนาการ

G.B. Sansom เสนอความคิดเกี่ยวกับมายาคติของญี่ปุ่นว่า กำเนิดของมายาคติญี่ปุ่นนั้นมีลักษณะวิธีการและเนื้อหาที่สัมพันธ์กับการเมือง โดยตั้งข้อสังเกตจากวิธีการเขียนเนื้อหาที่เน้นความสำคัญที่วงศ์วาน สิ่งเหล่านี้ได้ทำให้มายาคติของญี่ปุ่นเกิดขึ้นสัมพันธ์อยู่กับการเมือง ด้วยเหตุว่าเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นจากรากฐานการเขียนในคริสต์ศตวรรษที่ 7 ที่การบันทึกข้อมูลมีลักษณะที่เป็นความจริงและจินตนาการที่ไม่เน้นถึงความถูกต้อง และเน้นความสำคัญที่วงศ์วานวิทยา (หน้า 23) เพราะฉะนั้นการสืบหาความเป็นจริงของอำนาจทางการเมืองจากด้านมายาคติก็เป็นสิ่งท้าทายที่น่าสนใจยิ่ง เพราะเหตุว่าเทพอมาเตราสุเป็นเทพผู้หญิงที่ได้มามีความสำคัญทางการเมืองของญี่ปุ่น รวมถึงประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นได้นำผู้หญิงเข้ามาเกี่ยวข้องในทางการเมืองหลายยุคหลายสมัย ฉะนั้นในส่วนนี้

จะเป็นห้องทดลองความคิดในการสร้างความสัมพันธ์ ผู้หญิง และอำนาจในสังคมการเมืองญี่ปุ่น โดยมีแม่แบบอำนาจทางการเมือง คือ เทพอมะเตราสุ

เพศ การแต่งงาน และอำนาจเป็นสูตรสำเร็จทางการเมืองของญี่ปุ่นในอดีต ดังที่ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นได้กล่าวถึงการสร้างอำนาจทางการเมืองผ่านผู้หญิง ด้วยผูกพันของการแต่งงานและการสืบมรดกในโครงสร้างสังคมแบบชนชั้นเป็นหลักสำคัญ ที่มีแบบแผนทางสังคมกำหนดการแต่งงานภายในชนชั้นเดียวกันและการสืบทอดมรดกจากพ่อสู่ลูก รูปแบบความสัมพันธ์นี้ได้ทำให้นักชนชั้นที่ปกครองชนชั้น ชวนา พ่อค้า และช่าง สร้างฐานอำนาจที่เข้มแข็งขึ้นกว่าเดิมในสังคม เนื่องด้วยประวัติศาสตร์อันยาวนานของญี่ปุ่นได้ปรากฏวิกฤตทางสังคมอยู่เนืองนิจ ยิ่งทำให้ความต้องการเพิ่มความมั่นคงทางการเมืองเป็นหัวใจหลักของสังคมในการยุติหรือสร้างความปั่นป่วนในชีวิตและสังคม ฉะนั้นการสร้างฐานอำนาจของชนชั้นนักรบถือเป็นสิ่งสำคัญต่อความมั่นคงทางการเมือง แต่การสร้างอำนาจผ่านผู้หญิงหาใช่ฐานอำนาจเพียงทางเดียวไม่

การสร้างอำนาจของชนชั้นนักรบในสังคมญี่ปุ่นแบ่งได้ 2 รูปแบบ คือ “อำนาจในแนวตั้งและอำนาจในแนวราบ” “อำนาจในแนวตั้ง” เป็นการสร้างอำนาจจากพันธมิตรในกลุ่มเพศชาย ที่มีสถานะทางสังคมแตกต่างกัน ความสัมพันธ์ของกลุ่มนี้เป็นความสัมพันธ์แบบระบบอุปถัมภ์ระหว่างเจ้านายและลูกน้อง ทำให้ทั้งสองฝ่ายต่างมีพันธะผูกพันกันในสถานะที่ไม่เท่าเทียมกัน แต่ทว่าอำนาจในแนวตั้งนี้มั่นคงด้วยอุดมการณ์ของชนชั้นค้ำจุน คือ ค่านิยมของชนชั้นนักรบที่ต้องภักดีต่อนายเพียงผู้เดียว และผลตอบแทนความซื่อสัตย์ในรูปของทรัพย์สินและที่ดินจากเจ้านาย เพราะฉะนั้น ความมั่นคงและการควบคุมอำนาจในแนวตั้งในการสร้างฐานอำนาจทางการเมืองจึงมีประสิทธิภาพสูง ทว่าการขยายฐานอำนาจนี้อยู่ในวงจำกัดและช้า เพราะขึ้นอยู่กับการกำลังทรัพย์สินและที่ดินของบุคคลผู้เป็นเจ้านายเพียงคนเดียว ดังนั้นความจำเป็นต้องมีการสร้างฐานอำนาจในอีกรูปแบบ คือ “อำนาจในแนวราบ” จึงบังเกิดขึ้น การสร้างอำนาจในรูปแบบนี้เสมือนการนำอำนาจในแนวตั้ง 2 สายมาเชื่อมต่อกันด้วยผู้หญิง ทำให้การขยายกำลังอำนาจนั้นรวดเร็ว แม้ว่าจะมีประสิทธิภาพในการควบคุมเทียบไม่ได้กับในแบบแรกก็ตาม เนื่องจากอำนาจในแนวตั้งนั้นสืบทอดทางผู้ชาย ผู้หญิงจึงไม่อาจครอบครองอำนาจนั้นได้ แต่กระนั้นผู้หญิงสามารถเป็นผู้สืบทอดไปสู่อีกอำนาจหนึ่งได้ ด้วยการสร้างพันธะทางครอบครัวและการสืบตระกูล คือ ความสัมพันธ์สามีภรรยาและมารดากับบุตร เหตุนี้เองที่ทำให้ผู้หญิงถูกนำไปสร้างพันธะอำนาจระหว่างกลุ่มกับผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าหรือเท่าเทียมกัน เพราะกฎเกณฑ์ทางสังคมกำหนดให้การแต่งงานภายในกลุ่มชนชั้นเดียวกัน ได้สร้างพันธภาพที่แข็งแกร่งให้แก่แต่ละชนชั้น แต่ความได้เปรียบเชิงอำนาจและพันธะในกลุ่มชนชั้นนักรบนั้นเด่นชัดกว่าชนชั้นอื่น ๆ อย่างไรก็ตามการสร้างอำนาจในแนวราบได้ทำให้ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญทางการเมือง

ความสำคัญของผู้หญิงในการเมืองปรากฏตั้งแต่ยุคมายาคติ ในการสร้างจักรวาลและประเทศ ญีปุ่นนั้น เทพอิซานามิเป็นเทพผู้หญิงที่ทำหน้าที่และปกครองเท่าเทียมกับเทพอิซานางิที่เป็นเทพผู้ชาย ต่อมาในยุคอามาเตราสุได้บ่งชี้ถึงการสร้างอำนาจทางการเมืองผ่านผู้หญิง และระเบียบแบบแผนในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลง ฉะนั้น รูปแบบการแต่งงานในยุคแรกเป็นการแต่งงานที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติและมีสถานภาพเท่าเทียมกัน เพราะเทพอิซานางิ และเทพอิซานามิเป็นพี่น้องกัน และมีสถานภาพเป็นเทพเช่นเดียวกัน แต่ยุคเทพอามาเตราสุปรากฏการแต่งงานระหว่างเทพ (ผู้ชาย) กับมนุษย์โลก (ผู้หญิง) โดยสองฝ่ายไม่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติและมีสถานภาพต่างกัน โดยมนุษย์ผู้หญิงนั้นมีฐานะเป็นบุตรสาวผู้ปกครองท้องถิ่นเหล่าเทพนี้ ได้แก่ เทพซุซานะเป็นผู้เป็นน้องชายของเทพอามาเตราสุ เทพนินิจิ-มิโกโตะ หลานชายผู้มาเป็นจักรพรรดิญี่ปุ่นองค์แรก หรือเทพอาเมะวาอะกะฮิโตะ มาผู้ส่งมาสืบข่าว ทว่าบันทึกจินโบราณได้กล่าวถึงสตรีที่เข้ามามีอำนาจทางการเมืองในสังคมญี่ปุ่น ในช่วงวิกฤตการปกครองกลุ่มชน “วะ” โดยใช้อำนาจนี้ผ่านทางผู้ชาย แต่ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนถึงความสัมพันธ์ระหว่างสตรีผู้ปกครองและชายที่เป็นสื่อกลางทางการเมือง นอกจากคุณสมบัติบางประการของผู้ปกครองหญิงที่มีสถานภาพโสด มีอำนาจเหนือธรรมชาติ และไม่ปรากฏให้ผู้ใดพบเห็น (พิพาดา ยังเจริญ, 2535 : 21-22) อย่างน้อยสิ่งนี้บ่งชี้ถึงจุดเปลี่ยนสำคัญในสังคม คือ การก้าวสู่การเมืองของผู้หญิง ความสัมพันธ์ระหว่างเทพและมนุษย์ และการเมืองระหว่างกลุ่มอำนาจ

ดังนั้น กล่าวได้ว่า ในยุคสมัยของเทพอามาเตราสุเป็นแม่แบบของการสร้างอำนาจการเมืองผ่านผู้หญิง เป็นที่แน่นอนว่าผู้หญิงนั้นไม่มีอำนาจทางการเมืองโดยตรง ไม่ว่าจะเป็นเทพอามาเตราสุในมายาคติ พิมิโกะหรือฮิมิโกะในประวัติศาสตร์จีน หรือบุตรสาวเจ้าครองนคร แต่เธอก็มีอำนาจของฝ่ายตนเองอยู่เช่นกันเป็นอำนาจของเครือญาติที่เป็นผู้ชาย ดังนั้น อำนาจของผู้หญิงจึงประจักษ์อำนาจลึกลับที่ไม่อาจแสดงอำนาจออกมา ตลอดช่วงประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น ได้นำต้นแบบของเทพอามาเตราสุมาสร้างอำนาจทางการเมืองของกลุ่มอำนาจต่าง ๆ ในสังคม จนกระทั่งเกิดโหวตที่สื่อถึงการสร้างอำนาจด้วยอาวุธและผู้หญิงในยุคโตกุกาวา คือ “ส่งกระสุนเข้าไป ส่งผู้หญิงออกมา”

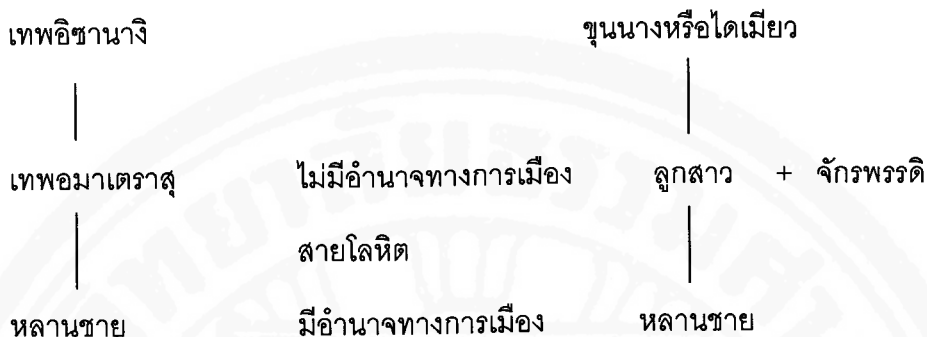
ต้นกำเนิดอำนาจจากลูกสาวปรากฏอยู่ตลอดช่วงประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น ซึ่งกลุ่มตระกูลที่มีอำนาจต่างพยายามสร้างพันธมิตรการแต่งงานกับผู้ปกครอง ไม่ว่าจะเป็นผู้ปกครองที่เป็นจักรพรรดิหรือโชกุน ที่อาจจะกำหนดด้วยกฎเกณฑ์การแต่งงาน ทำให้กลุ่มตระกูลเหล่านี้เข้ามามีอำนาจครอบงำทางการเมืองมากกว่ากลุ่มอื่น ดังเช่นในสมัยเฮอัน (ค.ศ. 749-1192) ตระกูลฟูจิวาระมีอิทธิพลทางการเมืองครอบงำทั้งรัฐบาลและราชสำนัก จนกระทั่งครองตำแหน่งทางการเมืองสูงสุด คือ ผู้สำเร็จราชการของพระจักรพรรดิ ด้วยการยกลูกสาวและหลานสาวเป็นมเหสีหรือชายาของพระจักรพรรดิ (เพ็ญศรี กาญจนโนมัย, 2540, 100)

ต่อมาในสมัยคามาคุระ ช่วงปี ค.ศ. 1185-1195 โยริโตโมะ มินาโมโตะพยายามสร้างอำนาจทางการเมืองที่เหนือกว่าตำแหน่งโชกุน โดยการสร้างสัมพันธ์กับจักรพรรดิผ่านทางลูกสาวของตนแทนที่ผู้หญิงในตระกูลกานะนาเน ส่วนตระกูลโฮโจ โฮโจ โดกิมาซะ สร้างพันธมิตรกับตระกูลอาชิกาวะ กับตระกูล มินาโมโตะด้วยผู้หญิงเช่นกัน คือ ลูกสาวของตระกูลโฮโจแต่งงานกับโยชิคานะ (ลูกชายของโยชิยาสุ) และลูกสาวอีกคนแต่งงานกับมินาโมโตะ โยริโตโมะ ทำให้กลุ่มอำนาจของบุตรเขยทั้งสองมีความสัมพันธ์กับตระกูลโฮโจ และความสัมพันธ์ที่อ่อนระหว่งภรรยาของทั้งสองฝ่าย อีกทั้งตลอดการปกครองของตระกูลอาชิกาวะ 5 ใน 7 รุ่นของหัวหน้าผู้ปกครอง อาชิกาวะนั้นแต่งงานกับผู้หญิงในตระกูลโฮโจ (Marius B. Jansen, 1995 : 21, 95-96) ในสมัยโนบุ나가ะ (ค.ศ. 1560-1616) ได้ส่งผู้หญิงในตระกูลทั้งลูกสาวและน้องสาวไปแต่งงานกับโดเมียวที่ปกครองอยู่ใกล้เคียง เพื่อต้องการให้โดเมียวเหล่านี้ช่วยป้องกันอาณาเขตของตนเอง ในขณะที่โนบุ나가ะเดินทัพเข้าโตเกียว (เพ็ญศรี กาญจนมัย, 2538, 5)

ระบบการแลกเปลี่ยนอำนาจกับผู้หญิงนั้น ไม่มีการควบคุมอย่างเด่นชัดเท่ากับสมัยโตกุว่าวโวรารสำคัญที่บ่งชี้ถึงการสร้างอำนาจผ่านผู้หญิงก็เกิดขึ้นในยุคสมัยนี้ คือ “ส่งกระสุนเข้าไป ส่งผู้หญิงออกมา” ยุคโตกุว่าวเป็นยุคสมัยแห่งการล้มล้างการสร้างอำนาจในแนวตั้ง หรือการสร้างอำนาจผ่านผู้หญิง เพราะความพยายามในการควบคุมอำนาจของกลุ่มโดเมียวในทุกรูปแบบ ทั้งการควบคุมกำลังอาวุธ ทรัพย์ ความสัมพันธ์ โดยสร้างกฎหมายขึ้นมากำกับ ดังนั้น หนึ่งในรูปแบบการควบคุมอำนาจผ่านความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากผู้หญิง คือ กฎการห้ามแต่งงานระหว่างโดเมียว นอกเสียจากจะได้รับอนุญาตจากโชกุน กฎนี้ คือ การควบคุม “การส่งผู้หญิงออกมา” ของกลุ่มโดเมียว นอกจากนี้ครอบครัวโดเมียวทั้งภรรยาและทายาทต้องอยู่เป็นต้วประกัน ในปีใดเมียวกลับไปดูแลปกครองท้องถิ่นของตน ตามระบบซังกินโคไทที่สร้างขึ้นมามีควบคุมโดเมียวให้มีความจงรักภักดีต่อโชกุน ด้วยการเข้ามาแสดงความจงรักภักดีปีละปี สิ่งนี้แสดงให้เห็นความเป็นจริงว่า อำนาจจากผู้หญิงนี้เป็นวิธีการสร้างอำนาจที่มั่นคง และแข็งแกร่งไม่ยิ่งหย่อนกว่าอำนาจทางการเมืองที่ได้จากผู้ชายในสังคมนักรบ

หากเปรียบเทียบผู้หญิงในรูปแบบของเทพามาเตราสุและผู้หญิงในตระกูลขุนนาง ทั้งคู่ต่างมีความสำคัญต่อจักรพรรดิเช่นกัน ทั้งในเชิงความสัมพันธ์และอำนาจทางการเมือง ความสัมพันธ์ที่มีต่อจักรพรรดินั้นเป็นความสัมพันธ์เชิงสายโลหิต ไม่ว่าจักรพรรดิญี่ปุ่นผู้เป็นหลานชายของเทพามาเตราสุหรือลูกชายของหญิงสาวที่เป็นมเหสีหรือชายาของจักรพรรดิ เพราะผู้หญิงเป็นผู้ให้กำเนิดทางธรรมชาติ แต่ผู้ชายเป็นผู้ให้กำเนิดทางสังคม ดังเทพอิชานางิได้เป็นผู้ให้กำเนิดเทพต่าง ๆ แทนเทพอิชานามิที่ตายไปในสมัยมายาคติ บ่งชี้ถึงการสืบตระกูลทางฝ่ายชายและสังคมที่ผู้ชายเป็นใหญ่ ด้วยเหตุนี้ จึงเกิดพันธะผูกพันระหว่างมารดากับบุตร ยากับหลาน เทพามาเตราสุและผู้หญิงในตระกูลขุนนางต่างก็ไม่มี

อำนาจปกครองทางการเมือง แต่ผู้ที่มีอำนาจแท้จริงก็เป็นผู้สืบทอดสายโลหิตมาจากเธอส่วนหนึ่ง อาจเขียนเป็นภาพได้ดังนี้

ดังนั้น สถานภาพของจักรพรรดิประกอบ 2 สถานะ คือ บุตรชายของจักรพรรดิและหลานตาของขุนนางไฉเมียว ด้วยเหตุนี้จึงเกิดกลุ่มอำนาจสำคัญ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มอำนาจของบิดาผู้เป็นจักรพรรดิ และกลุ่มอำนาจของมารดาที่บิดาเป็นขุนนางชั้นสูง ต่างฝ่ายต่างต้องการอำนาจที่จะสนับสนุนซึ่งกันและกัน โดยมีผู้หญิงที่เชื่อมความต้องการของทั้งคู่เข้าด้วยกัน ผลิตผลของการสร้างพันธภาพนี้ คือ ผู้ปกครองคนต่อไปของกลุ่มอำนาจ ที่มีฐานกำลังเข้มแข็งจากอำนาจในแนวตั้งของบิดาและอำนาจในแนวตั้งของตา อันเป็นฐานอำนาจการเมืองที่สำคัญในการปกครองญี่ปุ่นต่อไป

การปกครองประเทศของจักรพรรดิต้องประกอบด้วยสิ่งของ 3 สิ่ง คือ กระบอก ดาบ และพลอยหรือหินมีค่า ที่ได้รับมอบจากเทพอมะเตราสุ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญต่อการปกครองที่พระองค์ได้มอบให้แก่จักรพรรดิองค์แรกที่ปกครองประเทศญี่ปุ่น โดยเป็นสัญลักษณ์แทนความหมายคุณงามความดีและความรอบรู้ ความกล้าหาญเที่ยงธรรม และความเมตตากรุณา คิตาบาตาเกะ ชิคาฟูสะ (Kitabatake Chikafusa) ผู้มีชีวิตอยู่ในคริสต์ศตวรรษ 14 ได้ให้ความหมายได้ว่า กระบอก คือความจริงใจ ความเชื่อใจ และซื่อสัตย์ต่อกันและกัน พลอยหรือหินมีค่าคือความเมตตากรุณา ความมีน้ำใจและการเชื่อฟัง ส่วนดาบ คือ การตัดสินใจที่แน่อนยุติธรรม ถ้าหากไม่มีการรวมความเข้มข้นของคุณค่าทั้งสามเป็นพื้นฐานแล้ว ย่อมเป็นการยากที่จะแสวงหาความสงบสุขในแผ่นดิน (เพ็ญศรี กาญจนันท์, 2540 : 11) เป็นที่แน่นอนว่า ทั้งสามสิ่งนั้นสำคัญต่อความมั่นคงทางการเมืองของจักรพรรดิ เพราะทั้งสามสิ่งผ่องนัยยะที่บรรจุความหมายทางการเมืองที่สำคัญต่อการปกครองญี่ปุ่นไว้

ในทัศนะของผู้เขียนเห็นว่า คิตาบาตาเกะได้ให้ความหมายแก่สิ่งของทั้งสามอย่างน่าสนใจยิ่ง หากทำการศึกษาบริบททางสังคมญี่ปุ่นในช่วงก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 14 จะพบวิกฤตทางสังคมเกิดขึ้น

อยู่เสมอ ที่มาของวิกฤตสังคมเกิดขึ้นจากความต้องการครอบครองอำนาจทางการเมือง ระหว่างเหล่าบุคคลที่อยู่ในชนชั้นนักรบ คือ จักรพรรดิ เชื้อพระวงศ์ ขุนนาง ขามูไร ต่างต้องการสร้างกำลังทางการเมืองด้วยทหารและทรัพย์ เกิดความพยายามในการแย่งชิงสิทธิครอบครองที่ดิน และผู้คนระหว่างรัฐส่วนกลางและผู้มีอำนาจท้องถิ่นนำมาซึ่งความขัดแย้งชิงอำนาจ ฉะนั้น ความขัดแย้งชิงอำนาจจึงเกิดขึ้นภายในญี่ปุ่นมากกว่าเกิดจากความขัดแย้งจากภายนอก ดังปรากฏตั้งแต่ยุคต้นศตวรรษที่เกิดสงครามการรวบรวมดินแดนขึ้นมาในสมัยอาซูกะ (ค.ศ. 593-628) จากการรับอิทธิพลวัฒนธรรมจีนในราชสำนัก จึงได้มีการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางทำให้จักรพรรดิมีสืทธิอย่างสมบูรณ์เหนือที่ดิน และประชาชน และได้ทำลายอำนาจและสิทธิของผู้นำท้องถิ่นลงด้วยการให้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง หลังจากนั้นในยุคเฮอัน (ค.ศ. 794-1192) รัฐอ่อนแอลงทำให้ครอบครัวขุนนาง และวัดใหญ่เข้ามาถือครองที่ดิน และกลายเป็นเจ้านายของชาวนา ผู้นำท้องถิ่นกลับขึ้นมาอิทธิพล จนเกิดความขัดแย้งระหว่าง 2 ตระกูลเพื่อขึ้นมาเป็นใหญ่เหนือกลุ่มนักรบ ในปลายศตวรรษที่ 11 จักรพรรดิพยายามดึงอำนาจคืนจากขุนนางตระกูลฟูจิวาระ ที่สร้างอำนาจการเมืองจากการยกลูกสาวให้แก่จักรพรรดิ และได้เกิดการแย่งชิงอำนาจระหว่างจักรพรรดิองค์ปัจจุบันกับอดีตจักรพรรดิ จนเกิดสงครามไฮเวน (ค.ศ. 1156) และสงครามเฮจิ (ค.ศ. 1158)

ต่อมา ยุคคามูการะ (ค.ศ. 1192-1333) รัฐสามารถดึงอำนาจกลับสู่ส่วนกลางได้อีกครั้งด้วยการปกครองรูปแบบใหม่ คือ รัฐบาลกลางของราชสำนักเกียวโต และรัฐบาลทหารของโชกุนที่คามูการะที่ทำการบริหารแยกจากกัน ในยุคนี้เกิดการรุกรานจากมองโกล หลังจากการขับไล่มองโกลแล้ว ได้เกิดความขัดแย้งระหว่างโชกุนและเหล่าขามูไรขึ้น เนื่องจากขามูไรไม่ได้รางวัลตอบแทนอย่างทั่วถึง จึงเกิดการโค่นล้มอำนาจของตระกูลโชกุนคามูการะ ในสมัยมุโรมาจิ (ค.ศ. 1333-1573) เกิดความขัดแย้งระหว่างจักรพรรดิโกะ ไดโงะกับแม่ทัพอาชิกางะ ทาเกาจิ หลังทำการโค่นล้มตระกูลโฮโจในปี ค.ศ. 1333 สาเหตุจากราชสำนักไม่ได้ให้ผลประโยชน์และเอาใจใส่ฝ่ายขามูไร ความขัดแย้งได้แบ่งแยกออกเป็น 2 รัฐบาลกลาง 2 จักรพรรดิ คือ รัฐบาลสายเหนือที่เกียวโตและรัฐบาลสายใต้ที่โยชิโนะ ในรัฐบาลมุโรมาจิของโชกุนอาชิกางะไม่สามารถรวมอำนาจเหนือนักรบทั้งหมดได้ จึงเกิดรูปแบบที่เจ้าของที่ดินซึ่งเป็นขุนนางท้องถิ่นได้สร้างอำนาจปกครองที่ดินและผู้คนในเขตของตน และตั้งตนเป็นไฉเมียว กลุ่มไฉเมียวได้ทำการต่อสู้แย่งชิงอำนาจและที่ดินกันจนเกิดสงครามโอนินในปี ค.ศ. 1467 สงครามนี้กินเวลาร่วม 100 ปี ก่อนที่จะเข้าสู่การรวมประเทศสมัยอาซุจิ (ค.ศ. 1573-1603) และการปิดประเทศในสมัยโตกุกาวา (ค.ศ. 1603-1868) อันเป็นยุคสมัยที่สังคมญี่ปุ่นอยู่ในสภาพสันติสุขเป็นระยะเวลายาวนาน (เพ็ญศรี กาญจนมัย, 2540 : 96-107)

ตลอดประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นท่ามกลางชนชั้นนักรบ คือ ความต้องการถือครองอำนาจและที่ดินระหว่างรัฐบาลกลางและผู้มีอำนาจท้องถิ่น ความล้มเหลวของอุดมการณ์ของชนชั้นนักรบระหว่างเจ้านายและลูกน้อง ดังนั้น สัญลักษณ์ของจักรพรรดิจึงเป็นเครื่องหมายถึงความสามารถรักษาและครอบครองอำนาจปกครองด้วยความซื่อสัตย์ ความเมตตา และความยุติธรรม แต่ในความหมายที่ลึกซึ้ง คือ กระจกในความหมายเกี่ยวกับผู้หญิงและการแต่งงาน ในวัฒนธรรมญี่ปุ่นกระจกมีความสำคัญต่อผู้หญิงในการแต่งงาน เช่นเดียวกัน กระจกของจักรพรรดิก็มีความสำคัญต่อการคัดเลือกหญิงสาวที่จะมาแต่งงานเช่นกัน ผู้ที่เข้ามาในฐานะมเหสีหรือชายาของพระจักรพรรดิและพระมารดาของรัชทายาทของบัลลังก์ ในการคัดเลือกหญิงสาวนั้นต้องเป็นผู้มีกำเนิดสูงได้มีกล่าวไว้ในบันทึกของเก็นจิในช่วงต้นศตวรรษที่ 7 ฉะนั้น กระจกจึงหมายถึงผู้หญิง และการแต่งงาน หรือการสร้างอำนาจในแนวราบ ที่จะสร้างความมั่นคงให้แก่บัลลังก์ของพระจักรพรรดิ อุดมการณ์ของสามัญรยา ก็คือความซื่อสัตย์ ความเชื่อใจและความจริงใจ ดาบคืออำนาจที่ผูกพันอยู่กับชาโมไร ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านายและลูกน้อง และการสร้างอำนาจในแนวตั้งที่มีอุดมการณ์ของชนชั้นรักษาความภักดีอยู่ แต่ผู้ปกครองก็จำเป็นต้องมีความยุติธรรมใน การรักษาอำนาจท่ามกลางกลุ่มนักรบ และเครื่องประดับนั้น คือ ที่ดิน ทรัพย์ และผู้คน ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ เพื่อใช้ส่งสมกำลังทางเศรษฐกิจและการเมือง และใช้รักษาความภักดีของลูกน้องด้วย การสัมพันธ์กับสิ่งนี้ด้วยความเมตตากรุณา ความมีน้ำใจและเชื้อฟัง

การปกครองญี่ปุ่นของชนชั้นนักรบจำเป็นต้องสร้างขุมกำลังทางการเมืองและเศรษฐกิจ เนื่องจากการสร้างอำนาจในแนวตั้ง ความภักดีต้องสร้างและรักษาด้วยกำลังทรัพย์และที่ดิน เพราะเมื่อใดที่ลูกน้องกระทำตามคำสั่งสำเร็จ เจ้านายจำเป็นต้องมอบรางวัลในรูปของทรัพย์หรือที่ดิน ฉะนั้นการรักษาความมั่นคงทางการเมือง คือ การสร้างพันธมิตรกับกลุ่มอำนาจอื่น และความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจตลอดยุคประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น วิกฤตอำนาจการเมืองเกิดขึ้นจากความพยายามสร้างความมั่นคงทางการเมืองของกลุ่มอำนาจต่าง ๆ จนกลายเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชนชั้นนักรบ หรือชนชั้นผู้ปกครอง

ภาพลักษณ์ใหม่ของผู้หญิงญี่ปุ่น

ความแตกต่างระหว่างความเป็นผู้หญิงในยุคมาซากิตากับความเป็นผู้หญิงในยุคเมจิ คือ ความสำคัญในครอบครัว ผู้หญิงในมาซากิตีได้ถูกลดทอนความสำคัญในครอบครัวจากการทำลายบทบาทหน้าที่หลัก คือ การกำเนิด ในขณะที่ผู้ชายได้สร้างความสำคัญหลักจากการเป็นผู้ถือครองการกำเนิด ฉะนั้น ในสังคมญี่ปุ่นผู้ชายมีความสำคัญในครอบครัวและผู้สืบทอดมรดก แต่สังคมยุคเมจิจึงมีความพยายามสร้างความสำคัญในครอบครัวให้แก่ผู้หญิงอีกครั้งหนึ่ง ด้วยการกลับมาอำนาจในครอบครัว

โดยเฉพาะพื้นที่บ้าน ผู้หญิงมีอำนาจตัดสินใจเกี่ยวกับลูกและเรื่องต่าง ๆ ภายในบ้าน เพราะเป็นหน้าที่เพื่อชาติ ถึงแม้ว่าอำนาจภายในบ้านของผู้หญิงจะเพิ่มมากขึ้นกว่าในอดีต แต่อำนาจทางการเมืองกลับลดลง

ก่อนยุคโตกุกาวา เราพบว่าผู้หญิงได้เข้ามามีส่วนในบทบาททางการเมืองของญี่ปุ่นเป็นระยะเวลายาวนานอย่างน้อยฐานะผู้เชื่อมต่อกับอำนาจสองสายเจ้าด้วยกัน แม้ว่าบทบาททางการเมืองของผู้หญิงจะไม่เด่นชัด แต่ก็เป็นที่ตระหนักดีของผู้ปกครองในยุคโตกุกาวา หากจะควบคุมอำนาจสายต่าง ๆ ในสังคมต้องควบคุมผู้หญิงในชนชั้นสูงที่มีการแต่งงานระหว่างไคเมียวชั้นนอก และระบบตัวประกันที่เป็นบุตรและภรรยาของไคเมียวต้องอยู่ในเมืองหลวงแทนสามี อย่างไรก็ตาม ความพยายามควบคุมบทบาทของผู้หญิงทางการเมืองได้เริ่มต้นอย่างจริงจังในยุคโตกุกาวา และได้ปรากฏอย่างชัดเจนในยุคเมจิในการกีดกันผู้หญิงไปจากการเมือง การควบคุมผู้หญิงในยุคโตกุกาวาเป็นการจัดการผู้หญิงในชนชั้นสูง แต่ในยุคเมจินั้นผู้หญิงในทุกชนชั้นถูกควบคุมอยู่นอกกรอบการเมือง

รัฐของยุคเมจิได้นำกระบวนการทางสังคมและการเมือง เข้ามาจัดการกับบทบาทของผู้หญิง ญี่ปุ่นในสังคมพร้อมทั้งการปรับเปลี่ยนสังคม การเมือง และเศรษฐกิจญี่ปุ่นอย่างจริงจัง ในประการแรก คือ การรื้อโครงสร้างทางสังคมเก่า ได้แก่ การยกเลิกการสืบมรดกผ่านอาชีพและถิ่นอาศัยในปี ค.ศ. 1868 การยกเลิกการสืบมรดกของชนชั้นนักรบในปี ค.ศ. 1870 สิ่งนี้ได้ทำให้บทบาทของผู้ชายในครอบครัวลดความสำคัญลง อย่างน้อยผู้ชายก็ไม่ได้เป็นศูนย์กลางหลักของกำเนิดต่าง ๆ ในครอบครัวอีกต่อไป และการปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจจากเกษตรกรรมไปสู่อุตสาหกรรมสมัยใหม่ ตั้งแต่ในปี ค.ศ. 1890 ผู้หญิงได้กลายเป็นกำลังสำคัญในอุตสาหกรรมขนาดเบา โดยเฉพาะอุตสาหกรรมสิ่งทอ ซึ่งมีคนงานผู้หญิงมากกว่าคนงานชาย

ประการที่สอง คือ การสร้างกระบวนการทางสังคมใหม่ คือ การสร้างคนในสังคมญี่ปุ่นผ่านการศึกษาด้วยการออกกฎหมายการศึกษาระดับประถมในปี ค.ศ. 1873 ที่กำหนดให้เด็กชายและเด็กหญิงเข้าสู่ระบบการศึกษาภาคบังคับ ในปี ค.ศ. 1899 ได้ออกกฎหมายบังคับให้ตั้งโรงเรียนมัธยมปลายให้แก่เด็กหญิงอย่างน้อยหนึ่งแห่งในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งระบบการศึกษาของเด็กผู้ชายและเด็กหญิงในระดับมัธยมปลายนั้นแตกต่างกัน โดยระบบการศึกษาของผู้หญิงมุ่งเน้นการสร้างคุณสมบัติของผู้หญิงเพื่อบรรลุเป้าหมายของการเป็น “ภรรยาที่ดี แม่ที่ฉลาด” เน้นเกี่ยวกับรสนิยม บุคลิกที่สุภาพ และความถ่อมตน แต่การศึกษาของผู้ชายมุ่งเน้นการศึกษาในระดับสูงขึ้นไป

สิ่งดังกล่าว ได้นำไปสู่การสร้างอุดมการณ์ของผู้หญิงบนรากฐานการศึกษา ซึ่งความสำเร็จในการสร้างแม่แบบใหม่ของผู้หญิงญี่ปุ่น คือ “ภรรยาที่ดี แม่ที่ฉลาด” คำขวัญนี้เดิมทีเป็นนโยบายของรัฐในกรอบทางการศึกษาและมุ่งเน้นในกลุ่มชนชั้นกลางในปี ค.ศ. 1899 แต่ต่อมาได้กลายเป็นอุดมการณ์

ของผู้หญิงญี่ปุ่น เพื่อบรรลุความสำเร็จของประเทศชาติ ด้วยคุณสมบัติทำงานหนัก มัธยัสถ์ จัดการอย่างมีประสิทธิภาพ ดูแลคนชรา เด็กและคนป่วย รวมทั้งดูแลเลี้ยงดูลูก สิ่งเหล่านี้มีที่มาจากความพยายามที่รัฐต้องการสร้างแม่แบบผู้หญิงใหม่ผ่านค่านิยมทางสังคม โดยรัฐเลือกที่จะยกย่องผู้หญิงในชนชั้นล่างทั้งในการประกาศคุณความดีและการเฉลิมฉลองได้บันทึกไว้ใน วารสารของรัฐ คือ Shimin ได้กล่าวถึง ยามาซากิ อิชิ (Yamasaki Ichi) Saitama อุชิโอะ ชิเกโนสุเกะ (Ushio Shigenosuke) ใน Ibaraki และ Taniguchi Kiku ใน Kagawa วีรสตรีทั้งสามเป็นแม่แบบผู้หญิงญี่ปุ่นที่ได้รับการยกย่องในยุคเมจิ เนื่องจากการอุทิศตนให้แก่ครอบครัวและประเทศชาติ คือ คุณสมบัติในการทำหน้าที่ของบุตรและภรรยาเป็นอย่างดี มัธยัสถ์ ทำงานจนเจือจรรบครัว นอกจากนี้ รัฐบาลญี่ปุ่นได้สร้างความสำคัญให้แก่พื้นที่บ้านด้วยการจัดพื้นที่บ้านเป็นพื้นที่สาธารณะ คือ ในปี ค.ศ. 1887 กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศให้บ้านเป็นสถานที่สาธารณะ ที่ไม่สามารถแสดงความรู้สึกส่วนตัวได้ (Bernstein, 156, 165-7)

การวางมาตรการทางการศึกษาและอุดมการณ์ให้แก่ผู้หญิงญี่ปุ่น โดยกำหนดบทบาทหลักภายในครอบครัว คือ การเป็นภรรยาและการเป็นแม่เป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้หญิง นอกจากนี้ยังได้กำหนดกฎระเบียบในกฎหมายที่กีดกันบทบาทผู้หญิงทางการเมือง ดังในปี 1890 ได้ตรากฎหมายห้ามผู้หญิงมีส่วนร่วมในการชุมนุมหรือองค์กรทางการเมือง ในปีเดียวกันนี้ ผู้ชายญี่ปุ่นทั่วไปได้รับสิทธิทางการเมืองเป็นครั้งแรก การกีดกันผู้หญิงทางการเมืองนี้ถูกสนับสนุนด้วยเหตุผลว่า คุณสมบัติของผู้หญิงนั้นไม่เหมาะสม ทำให้ปฏิบัติหน้าที่ในครอบครัวไม่ได้เต็มที่ และการสร้างความคิดว่าครอบครัวเป็นฐานรากของประเทศชาติ ฉะนั้น บทบาทหน้าที่ในครอบครัวมีความสำคัญเพราะเป็นการรับใช้ประเทศชาติเช่นกัน แต่ในที่สุดในปี 1945 ผู้หญิงญี่ปุ่นก็ได้รับสิทธิทางการเมืองเท่าเทียมผู้ชาย

บรรณานุกรม

- Aston, W.G. Nihongi (Chronicle of Japan from the Earliest Time to A.D. 697) (Translated from the Original Chinese and Japanese) London : George Allen and Unwin Ltd. 1956.
- Bernstein, Gail Lee. Recreating Japanese Women, 1600-1945. California : University of California Press. 1991.
- Sansom, G.B. Japan : A Short Cultural History. California : Stanford University. 1978.
- พรรณิ จัตราพลรักษ์ และปรียา อิงคาภิรมย์ ไซริเอะ. รายงานวิจัยเรื่อง เจ็ดศตวรรษแห่งการครองอำนาจของนักรบญี่ปุ่น เสนอสถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532.
- พิพาดา ยังเจริญ. ประวัติอารยธรรมญี่ปุ่น. สมาคมนักเรียนเก่าญี่ปุ่นในพระบรมราชูปถัมภ์. 2535.
- เพ็ญศรี กาญจนมัย. สังคมและวัฒนธรรมญี่ปุ่น. กรุงเทพฯ : สนพ. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2540.
- ญี่ปุ่นสมัยใหม่. กรุงเทพฯ : เนติกุลการพิมพ์. 2538.
- ปวศ. ทวีป. ได้รับการสนับสนุนจากสมาคมนักเรียนเก่าญี่ปุ่นในพระบรมราชูปถัมภ์. (มปท.) 2527.
- ภิรมย์ พุทธรัตน์. ซามูไร นักรบชนชั้นของญี่ปุ่น. (แปลและรวบรวม) กรุงเทพฯ : อมรรการพิมพ์. 253-.